

Eduskunnan Valtiovarainvaliokunnalle

VNS 6/2020 vp:**Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle - Suomen kestävän kasvun ohjelma**

Opetus- ja kulttuuriministeriö esittää lausuntonaan Valtioneuvoston selonteosta Suomen kestävän kasvun ohjelmasta seuraavaa:

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle Suomen kestävän kasvun ohjelmasta käsittelee EU:n elpymispaketin keskeisen osan EU:n elpymis- ja palautumisvälen kokonaisuuden sekä kokonaisuudet, joista Suomen elpymis- ja palautumissuunnitelma – Suomen kestävän kasvun ohjelma – muodostuisi. Tässä lausunnossa keskitytään sivistyksen, kulttuurin ja luovan talouden, osaamisen, koulutuksen sekä tutkimus- ja innovaatiotoimintaan Suomen kestävän kasvun ohjelmassa. Kyse on inhimilliseen pääomaan, osaamiseen - ihmisiin - investomisesta.

Osaaminen, koulutus ja tutkimus- ja innovaatiotoiminta selonteon kokonaisuudessa

Koulutuksen sekä tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan merkitys taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistäjinä tunnustetaan maailmanlaajuisesti. Suomessakin vallitsee laaja yhteisymmärrys siitä, että korkealaatuinen koulutus, tiede sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminta ovat mahdollistaneet Suomen ja suomalaisten hyvinvoinnin ja menestymisen kansainvälisissä vertailuissa. Suomi on muun muassa maailman vakain, vapain, turvallisin ja onnellisin maa, ja Suomessa on eniten inhimillistä pääomaa maailmassa. Koulutuksella ja tutkimuksella on luotu ja luodaan yhteiskuntaa vahvistavaa ja uudistavaa sivistysperustaa. Jotta näin voi olla myös tulevaisuudessa, on osaamis pohjaa vahvistettava ja osaamistasoa lisättävä. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) katsoo, että tämän periaatteen tulisi näkyä kaikissa Suomen kestävän kasvun ohjelman painopisteissä samaan tapaan kuin vihreä kasvu ja digitalisaatio.

Teknologian kehitys hävittää vanhoja tehtäviä ja ammatteja, mutta myös synnyttää uutta työtä. Talouden rakennemuutos on nopeutumassa pandemian myötä. Uudet palvelut ja tuotteet syntyvät vain uuden tiedon pohjalta ja osaavien ihmisten työn tuloksena. OKM toteaa, että selontekoon pohjautuvassa Suomen kestävän kasvun ohjelmassa uuden tiedon tuottamisen ja osaamisen vahvistamisen tulisi läpäistä kaikki painopisteet. Valtaosa uusista tehtävistä edellyttää korkea-koulutustasoista osaamista. Samanaikaisesti ilman peruskoulutuksen jälkeistä koulutusta olevien työllisyysnäkökymät heikkenevät. Pelkän peruskoulun varassa työelämässä olevien työllisyysaste oli vuonna 2018 vain 43 prosenttia. Työvoimassa heitä on kuitenkin yli 300 000. Ilman hallittuja

osaamispanostuksia edessä on talouden uudistumista jarruttava osaajapula ja samaan aikaan paheneva heikosti koulutettujen työttömyys. Aikuisväestön osaamisen kehittäminen ja osaamistason nostaminen on keskeinen keino rakennemuutokseen sopeutumiselle sekä yhteiskunnan ja työelämän kriiseistä toipumiselle. Hallitusohjelman mukaan toteutetaan parlamentaarinen jatkuvan oppimisen uudistus. Uudistuksen linjaukset valmistuivat 17.12.2020.

OKM katsoo, että hallituksen syksyn 2020 budjettiriihessä päättämä ja selonteossa kuvattu jatkuvan oppimisen organisoinnin vahvistaminen (palvelukeskus, digitaalinen palvelukokonaisuus) palvelee paitsi selonteossa kuvattuja painopistealoja, myös suomalaista yhteiskuntaa laajemmin. Suomen huoltovarmuus ja kriisivalmius edellyttävät osaamisen uudistamisen ja päivittämisen joustavia menettelyitä läpi työelämän.

Korkeasti koulutettu ja osaava väestö on menestyksen perusedellytys, korostetusti pandemian jälkeisessä ajassa. Ilman osaamista meillä ei ole vihreää eikä digitaalista siirtymää. Hallitusohjelmankin mukaisesti tavoitteena on, että vuoteen 2030 mennessä 50 % nuorten aikuisten ikäluokasta on korkea-asteen tutkinto. Kesän lisätalousarviopäätösten ansiosta tutkintoon johtavan koulutuksen aloituspaikkoja on lisätty reilulla 10 000 vuosina 2020–2022. Työelämän muutokset edellyttävät myös sitä, että korkeakouluissa opintonsa aloittavia on nykyistä enemmän.

OKM toteaa, että panostamalla osaamiseen ja tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoimintaan (TKI-toiminta) vahvistetaan pitkän aikavälin kasvupotentiaalia sekä huoltovarmuutta ja kriisivalmiutta. Myös eurooppalaisen ohjausjakson maakohtaiset suosituksissa Suomea kehoitetaan lisäämään investointeja TKI-toimintaan. Tämän taustalla lienee 2010-luvun kehitys, jonka aikana Suomen panostukset TKI-toimintaan jäivät merkittävästi jälkeen verrokkimaidemme investoinneista.

Tutkimustoimijoiden ja yritysten välinen TKI-yhteistyö on vähentynyt ja yritysten TKI-panostukset kohdistuvat muita maita useammin tuotteiden ja palveluiden inkrementaaliin parannuksiin. Tarvitsemme paitsi enemmän, myös tavoitteeltaan kunnianhimoisempaa ja vaikuttavampaa TKI-toimintaa. Hallituksen keväällä 2020 hyväksymään kansalliseen tutkimuksen, kehittämisen ja innovaatioiden tiekarttaan on koottu toimenpiteet, joilla näihin tavoitteisiin voidaan päästä. OKM katsoo, että ihmisten voimavarojen saatavuus TKI-työssä on turvattava niin uuden tiedon ja osaamisen tuottamisessa kuin muualla tuotetun tiedon ja osaamisen hyödyntämisessäkin. Tähän myös liittyy tarvittava kyky TKI-toimilla tarttua globaaleihin ongelmiin kuten esimerkiksi ilmastonmuutos, kestävä kehitys ja pandemiat. Selonteko tunnistaa samat tavoitteet esitettävien TKI-panostusten kärkinä. Erityisesti panostuksia tutkimusinfrastruktuureihin ja innovaatioympäristöihin sekä TKI-kumppanuusmallien vahvistamiseen korostetaan.

Elpymis- ja palautumisväline edellyttää, että merkittävä osa kansallisista investoinneista kohdistuu vihreään ja digitaaliseen siirtymään. Ilmastonmuutos ja luontokato ovat merkittäviä globaaleja uhkia ja samalla osaamisintensiivisen

kasvun lähteitä. Suomella on hyvät edellytykset saavuttaa uutta kasvua näiltä aloilta. Näihinkin aloihin tarvittavaa tutkimustietoa voidaan tuottaa lähes kaikilla tieteenaloilla. OKM pitää tärkeänä, että Suomen kestävä kasvun ohjelmassa panostukset uuden tiedon tuottamiseen ja sen käyttöön yritystoiminnassa tulisi tehdä kaikkien alojen tutkimuksen ja innovoinnin mahdollistavasti.

Julkisella tutkimusrahoituksella pitäisi pystyä tukemaan tutkimuksen kunnianhimon tason nostoa sekä myös yksityisen sektorin toimijoita houkuttelevien tutkimusympäristöjen muodostumista. Suomen TKI-menoista 2/3 on yksityisen sektorin rahoittamaa. OKM katsoo, että Suomen kestävä kasvun ohjelmassa laaja-alaisen TKI-työn tuki mahdollistaa tulevaisuuskestävä Suomen rakentamisen myös tulevien murrosten varalle.

Kulttuuri ja luovat alat

Kulttuuri ja luovat alat ovat Suomessa keskisuuri ala, jonka osuus BKT:sta on noin 3,5 %. Ala työllistää noin 100 000 – 130 000 henkilöä. Se on alana suurempi kuin puuteollisuus, maatalous tai elintarviketeollisuus ja vain hieman pienempi kuin majoitus- ja ravitsemustoiminta. Kulttuurin toimialan osuus koko talouden arvonlisäyksestä on 3,4 % ja osuus kulutusmenoista 4,4 %.

Covid-19-pandemia on vaikuttanut laajasti taide- ja kulttuurialaan, luoviin aloihin ja matkailuun. Taide- ja kulttuurialan toiminta on pääosin pysähtynyt. Taide- ja kulttuurialalla pandemiasta johtuvat taloudelliset vaikeudet koskevat valtakunnallisesti tuhansia, jopa kymmeniä tuhansia toimialan yrityksiä, yhteisöjä ja yksittäisiä ammatinharjoittajia.

Kulttuurialan tilannetta vaikeuttaa myös se, että Covid-19-pandemia on osaltaan vaikuttanut myös Veikkaus Oy:n tuoton vähenemiseen. Valtion rahoituksesta kulttuuriin ja taiteeseen yli puolet tulee rahapelitoiminnan tuotoista.

Pandemia on toisaalta tuonut selvästi esiin kulttuurin ja luovien alojen merkityksen yhteiskunnan palautumiskyvylle, työllisyydelle, aluetaloudelle ja kansainväliselle kilpailukyvyllä. Luovien alojen toiminta on tärkeä osa Euroopan sisämarkkinoita yritys- ja innovaatiotoiminnan näkökulmasta.

Euroopan parlamentti kehottaa 17.9.2020 julkaistussa päätöslauselmassaan (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0239_FI.html) komissiota ja jäsenmaita kohdistamaan kulttuurialalle ja luoville aloille niiden erityistarpeiden mukaisesti vähintään 2 prosenttia elpymis- ja palautumistukivälineen elvytysvaroista.

OKM pitää tärkeänä, että Suomen kestävä kasvun ohjelmassa selonteon mukaisesti tuetaan ”luovaa, matkailu- ja kulttuurialaa sekä tapahtumateollisuutta, jotka ovat erityisesti kärsineet koronaviruskriisistä”.

Kulttuuri- ja luoville aloille pandemiasta elpymisen sisältää merkittäviä mahdollisuuksia palveluiden sekä tuotanto- ja toimintatapojen uudistamiseen ja ekosysteemiseen kehittämiseen. Kulttuuri- ja luovien alojen elpymistä edesauttavilla toimilla voidaan nopeasti lisätä työllisyyttä sekä edistää kestävä kasvua ja innovaatioita, hyvinvointia, alueiden elinvoimaisuutta ja kansainvälistä kilpailukykyä. Kulttuurin toimialalle ominaiset, joustavat tuotanto- ja

toimintarakenteet edesauttavat elpymistoimien vaikuttavuutta ja mahdollistavat kulttuurituotteiden ja -palveluiden kasvu- ja innovaatiopotentiaalin nopean hyödyntämisen. Taide- ja kulttuurifestivaalialalle ja tapahtumatuotantoon suunnattavilla edistämistoimilla on välitön vaikutus alan toimijoiden toiminnan jatkumiseen, taiteilijoiden ja muiden tapahtuma-alalla työskentelevien työllistymiseen sekä huomattavia välillisiä vaikutuksia ravitsemus-, majoitus- ja liikennealoille.

Kulttuuri- ja luovien alojen digisiirtyä uudistaa ja monipuolistaa kulttuurisisältöjen ja -palveluiden luomista, tuottamista, jakelua ja hyödyntämistä sekä luo uutta, kestävä kasvua ja kansainvälistä kilpailukykyä vahvistavaa toimintaa.

Matkailun kestävä kasvun ja uudistamisen edistämisen kokonaisuudessa painottuu matkailuyritysten ja -alueiden ympäristöllisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden kehittäminen. Suomen ulkomaisen ja kotimaisen matkailukysynnän kasvun ja matkailupalveluiden tarjonnan kehittämisessä on tärkeää tunnistaa keskeisenä alueena kulttuurimatkailu, jonka globaali kasvuennuste oli ennen pandemiaa noin 15 prosenttia vuodessa.

Kulttuurin, hyvinvoinnin ja demokratian välillä on vahva korrelaatio. Erityisesti kulttuuri-osallistuminen lisää ihmisten toisiaan ja yhteiskuntaa kohtaan tuntemaa luottamusta, mikä on sosiaalisen kestävyyden ja koheesion edellytys. WHO:n mittavan, näyttöihin perustuvan taiteen ja kulttuurin terveysvaikutuksia koskevan tutkimuskoonnin (Health Evidence Network -synteesiraportti 2019) perusteella voidaan kiistatta vahvistaa, että taide ja kulttuuri ovat yhteydessä hyvinvointiin, terveyteen ja sosiaaliseen osallisuuteen. Painopisteessä 6 (Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen saatavuuden vahvistaminen ja kustannusvaikuttavuuden lisääminen) kuvattu monialainen digitaalinen palvelukonsepti, johon sisältyy ohjaus erilaisiin asiakkaan tarpeita vastaaviin palveluihin, kuten liikunta-, ravitsemus-, luonto- ja kulttuuripalveluihin sekä järjestöjen palveluihin, sekä kulttuuri- ja liikuntaläheteiden toimintamallien laajentaminen ja vakiinnuttaminen, on tärkeä kokonaisuus, jolla tuetaan yksilöiden hyvinvoinnin ja yhteisön sosiaalisen eheyden vahvistumista.

Kestävä infrastruktuuri ja digitalisaatio

Selonteossa Suomen kestävä kasvun ohjelmasta digitalisaatio ilmenee sekä läpäisevästi kaikissa painopisteissä että erityisesti kestävä infrastruktuuria ja digitalisaatiota koskevassa painopisteessä 4. Painopisteessä 4 kuvatut julkisen sektorin digitaalinen toiminta- ja palvelukykyä parantavat uudistus- ja investointikokonaisuudet ovat vaikutuksiltaan laajoja ja pitkäkestoisia. OKM toteaa, että datan perusrakenteiden kehittämisellä ja datan, tiedon ja palveluiden yhteentoimivuuden parantamisella vahvistetaan digitaalisten palveluiden saatavuutta, saavutettavuutta ja vaikuttavuutta sekä mahdollistetaan älykkäiden palveluiden kehittäminen ja julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin ekosysteemien rakentuminen. Luovilla aloilla, koulutuksessa ja kulttuuriympäristösektorilla datan laadun ja yhteentoimivuuden kehittäminen on välttämätön edellytys palveluiden ja prosessien parantamiselle. Esimerkiksi tekijänoikeuden infrastruktuurin kehittämisellä varmistetaan teosten ja muiden

suojankohteiden kuten esitysten, ääni- ja kuvatallenteiden, valokuvien, tietokantojen ja ohjelmistojen tunnistaminen ja näiden oikeudenhaltijoiden sekä käyttöehtojen löydettävyys digitaalisessa ympäristössä. Laadukkaan metatiedon saatavuus, ajantasaisuus ja liikkuvuus on välttämätöntä uusien teknologioiden potentiaalin hyödyntämiseksi.

Digitaalisen siirtymän mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää digitaalista oppimista ja osallisuutta tukevien välineiden ja osaamisen kehittämistä. Osallistumiseen ja aktiiviseen vaikuttamiseen yhteiskunnassa tarvitaan riittävät digitaaliset valmiudet. Eriytyvät valmiudet digitaalisissa taidoissa ja medialukutaidossa nousevat näkyviin yhteiskunnassa sosiaalisen syrjäytymisen, lisääntyneen vihapuheen ja disinformaation myötä. Erityisesti haavoittuviin ryhmiin kuuluvien ihmisten digitaalista osaamista ja medialukutaitoja vahvistamalla voidaan digitaalisia palveluita ja vaikuttamiskanavia hyödyntää nykyistä paremmin yhteiskunnan tasapainoisessa kehityksessä.